

12. Международная анатомическая номенклатура (с официальным списком русских эквивалентов) / под ред. Д. Л. Колесникова. — М. : Медицина, 2003. — 224 с.
13. Прохоров В. П. Ботаническая латынь: учебник и практикум для академического бакалавриата / В. П. Прохоров. — 2-е изд., перераб. и дополн. — М. : Издательство «Юрайт», 2018. — 238 с.
14. Ревак Н. Латинська мова та основи біологічної термінології : підручник / Н. Ревак, В. Сулим, О. Назаренко. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. — 214 с.
15. Тер-Козарян С. Ш., Романовская В. А. Проект списка русских названий бактерий санитарно-эпидемиологического контроля: транслитерация родовых названий и ассимиляция двухсот двадцати пяти видовых эпитетов // Український медичний часопис. — № 3 (53) — V/VI, 2006. — С. 69 — 77.
16. Цисык А. З., Шевченко Г. И. Дверь в латинский язык и биологическую терминологию: Учеб. пособие. — Мн. : БГУ, 1999. — 115 с.
17. Планета зависит от человека [электронный ресурс]. — URL : <https://iz.ru/7005469/planeta-zavisit-ot-cheloveka>. Дата обращения: 14.10.2020.
18. Terminologia histologica. Международные термины по цитологии и гистологии человека с официальным списком русских эквивалентов / под ред. чл.-корр. РАМН В. В. Банина и проф. В. Л. Быкова. — М : ГЭОТАР–Медиа, 2009. — 272 с.

УДК 821.124(450)-22:81'42

Чернюх Н. Б.

**Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «РАДІСТЬ» У КОМЕДІЯХ ТЕРЕНЦІЯ**

*У статті розглядаються засоби вербалізації емоційного концепту «радість» та їх місце у формуванні однойменної концептосфери у комедіях Теренція. Основним засобом вираження даного концепту є лексеми, які безпосередньо номінують його: іменники *gaudium*, *laetitia*, дієслово *gaudere*, прикметник *laetus*. що утворюють ядро концептосфери. Приядерна зона виражається лексемами *voluptas*, *hilaris* та *triumphare*. На периферії перебувають слова та словосполучення, які непрямо репрезентують концепт «радість» (вигуки, метафора), а також контекст.*

Ключові слова: латинська мова, емоційний концепт, концептосфера, радість, Теренцій, комедія, номінація.

*The article considers the means of verbalization of the emotional concept of “joy” and their place in the formation of the eponymous conceptsphere in the comedies of Terence. The main means of expression of this concept are directly nominating it tokens: nouns *gaudium*, *laetitia*, verb *gaudere*, adjective *laetus*, which form the core of the conceptsphere. The nuclear zone is expressed by the tokens *voluptas*, *hilaris* and *triumphare*. On the periphery are words and phrases that indirectly represent the concept of “joy” (exclamations, metaphors) as well as context.*

Keywords: Latin language, emotional concept, coceptsphere, joy, Terence, comedy, nominalization

В статтє рассматриваются средства вербалізації емоціонального концепта «радість» и их место в формировании одноименной концептосферы в комедиях Теренція. Основным средством выражения упомянутого концепта

являются лексемы, которые непосредственно номинируют его: существительные *gaudium*, *laetitia*, прилагательное *laetus*, образующие ядро концептосферы. Приядерную зону образуют лексемы *voluptas*, *hilaris* и *triumphare*. На периферии находятся слова и словосочетания косвенно репрезентирующие концепт «радость», а также контекст.

Ключевые слова: латинский язык, эмоциональный концепт, концептосфера, радость, Теренций, комедия, номинация.

Одним із виявів панівної у сучасній лінгвістиці антропоцентричної парадигми є виокремлення у окремий напрям лінгвістики емоцій (емоціології), яка, сформувавшись на перетині психології та мовознавства, досліджує зв'язок емоцій та мови. Вибір емоцій як об'єкта мовознавчого дослідження, зокрема, у вигляді емоційних концептів, тобто, етнічно, культурно зумовлених, складних, структурно-смыслових, ментальних, як правило, лексично і/або фразеологічно вербалізованих утворень, які ґрунтуються на певній поняттєвій основі і охоплюють, окрім самого поняття, культурну цінність, образ [11, с. 60] не є випадковим, адже вони, будучи однією з найскладніше організованих систем людини, займають особливе місце в її житті. Як об'єкт лінгвістичного аналізу емоції характеризуються двоплановістю, реалізуючись як емоційне супроводження і оцінка змісту мовлення та об'єктивно існуюча у вигляді мовних знаків реальність. Незважаючи на те, що вони є особистісним феноменом, їх експресивний компонент є соціальним, т. ч. вони інтегрують об'єктивне та суб'єктивне, образне та поняттєве, статичне та динамічне, універсальне та національно-специфічне у спілкуванні між людьми [7, с. 22].

Згідно з К. Ізардом, емоції є однією із найсуттєвіших ознак людини. «Не володіючи емоціями, тобто, не будучи в стані зазнавати радості і смутку, гніву і вини, ми не були б повною мірою людьми. Не менш важливою є наша здатність співпереживати чужим емоціям, здатність до емпатії, як і здатність виразити емоцію словами, розповісти про неї» [9, с.22].

Серед фундаментальних емоцій, які виокремлюються дослідниками, обов'язково фігурує емоційний стан радості [9, с. 64; 14; 20]. Це не є випадковим, оскільки «радість є одним найзначніших емотивних концептів, які належать до концептосфери будь-якої мови. Саме в цьому концепті більшою мірою виявляється антропоцентризм мовної картини світу, оскільки «концепт...радість більше, ніж будь-який інший... пов'язаний з людською особистістю, в житті якої важливе місце займає позитивний настрій» [2, с. 365; пор. 5, с. 108].

Емоційний концепт «РАДІСТЬ» неодноразово аналізувався у сучасних мовах, напр., [1; 4; 6; 8; 10; 17; 21; 23], однак, на матеріалі класичних мов, зокрема, латинської подібний аналіз відсутній, що й зумовило наше звертання до нього. Це, а також загальна спрямованість сучасної лінгвістики на вивчення засобів вербалізації фрагментів емоційної картини світу, зумовлює актуальність дослідження. Згаданий концепт виступає об'єктом дослідження, а його вербалізація у комедіях Теренція – предметом. Метою дослідження є виокремлення вербалізаторів концепту «РАДІСТЬ» та моделювання однойменної концептосфери як складової індивідуально-авторської картини світу.

Матеріалом для аналізу слугував корпус комедій Теренція.

У аналізованих творах концепт «РАДІСТЬ» здебільшого виражений засобами первинної номінації (63 фіксації, 85 %) . Сюди належать іменники *gaudium*, *laetitia* «радість», дієслово *gaudeo* і *laetor* «радіти» та прикметник *laetus*

«радісний» (1 а-г).

1 а) *Gaudeo venisse salvom* (Ter. Нес. 353) «Радію, що ти прийшов здоровим».

1 б) *Quid est quod laetus es?* (Ter. Eun. 559) «Що трапилось, що ти радісний».

1 в) *Haec tot propter me gaudia illi contigisse laetor*: (Ter. Нес. 833) «Я радію, що через мене вона зазнала стільки радості».

1 г) *Syre mi, obsecro, // ne me in laetitiam frustra conicias* (Ter. Neaut. 292) «Мій Сіре, благаю, не вселяй у мене марно радість».

Іменники *gaudium* утворений від кореня **geh₂-u-* «радіти» [18, с. 184] та *laetitia* без певної етимології [13, с. 323; 22, с. 750] трактуються у лексикографічних джерелах як синоніми, пор.: *gaudium* – joy, delight, gladness [16, с. 755] та *laetitia* – joy, gladness, pleasure, delight [16, с. 996], однак, античні автори диференціювали їх за відтінками значень. Цицерон у «Тускуланських бесідах» характеризує *gaudium* та *laetitia* наступним чином: *cum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur; cum autem inaniter et effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens vel nimia dici potest* (Cic. Tusc. 4, 6, 13) «коли душа хвилюється згідно з розумом, тоді це називається радістю (*gaudium*); коли ж душа хвилюється понад міру, тоді це можна назвати нестримною або надмірною радістю (*laetitia*)». Подібно характеризується *laetitia* і у Авла Геллія: *exsultatio quaedam animi ... efferventior* (Gell. 2. 27) «якесь бурхливе хвилювання душі». Згідно зі словником Е. Форчеліні [15 s.v. *gaudium*], *gaudium* є станом внутрішньої радості, тоді як *laetitia* передбачає зовнішнє вираження емоцій [15 s.v. *laetitia, laetor*], хоч ця різниця часто нівелювалась [15 s.v. *gaudium*]. Приклади такої нівеляції зустрічаємо у Теренції, де *gaudium* стосується зовнішнього прояву емоції, конкретизуючись лексемами *lacruma* «сльоза» та *lacrumare* «плакати»: *lacrumo gaudio* (Ter. Ad. 406) «плачу від радості», *lacrumae cadunt... gaudio* (Ter. Ad. 536-537) «від радості ... ллють сльози».

Для номінації радості, хоч і значно рідше (4 фіксації, 6 %) Теренцій вживає також іменник *voluptas* (та його апокопований варіант *volup*) (2 а-б):

2 а) *Voluptatem magnam nuntias*. (Ter. Neaut. 184) «Сповідася велику радість».

2 б) *Venire salvom volup est* (Ter. Phorm. 610) «Я радий, що ти прийшов здоровим».

Первинно вживаючись зі значення «насолада», цей іменник розширив свою семантику, позначаючи джерело емоції [15 s.v. *voluptas*]. У подібних випадках йдеться про метонімічну транспозицію – перенесення назви емоції на об'єкт або подію, які її викликали. Така транспозиція супроводжується зміною статусу іменника, який з абстрактного переходить у конкретний. На думку К. Остгерена [19] в дохристиянську епоху емоція радості сприймалась крізь призму зовнішніх подразників, того, що можна було побачити або почути. Таке ототожнення емоції з її зовнішніми проявами та її збудником було притаманним для всіх індоєвропейських мов [2, с. 366].

На позначення стану радості Теренцій вживає також запозичений з грецької мови прикметник *hilaris* «веселий» (гр. *ἰλαρός*) (4 фіксації, 6 %) (3 а-б), який підкреслює виражальний бік аналізованої емоції – стан веселощів.

3 а) **СН.** ...quanto nunc formosior // videre mihi quam dudum! **РУ.** ... tuquidem pol multo hilarior. (Ter. Eun. 730-731) «**Хремес:** ...наскільки ти здаєшся мені тепер гарнішим, ніж недавно. **Піфій:** ... а ти, клянусь Полуксом, набагато веселішим».

3 б) ... quando hoc bene successit, hilare hunc sumamus diem (Ter. Ad. 287) «...коли це добре вдається, весело проведемо цей день».

Двічі вербалізатором концепту «РАДІСТЬ» виступає дієслово *triumphare* «тріумфувати» (4 а-б):

4 а) **ТН.** ain tu, laetast? **GN.** non tam ipso quidem//dono quam abs te datum esse: id vero serio//triumphat (Ter. Eun. 392-394) «**Трасон:** Скажи, чи вона рада? **Гнатон:** Не так від самого подарунку, як від того, що ти дав його; від цього, дійсно, радіє»

4 б) Triumpho si licet me latere tecto abscedere (Ter. Neaut. 672) «Тріумфую, якщо мені можна втекти неушкодженим».

Лише один раз стан радості Теренцій виражає метафорою *risu emorior* «вмирати від сміху» (4 в).

4 в) Risu omnes qui aderant emoriri (Ter. Eun. 432) «Усі присутні вмирили від сміху».

Згаданий концепт також вербалізується за допомогою вигуків, які у комедіях представлені передовсім грецизмами *eu, euge* «добре!», *hahaha!* «ха-ха».

Надзвичайно важлива роль у формуванні концепту «РАДІСТЬ» належить контексту, який за відсутності безпосередніх номінацій є єдиним джерелом, що дозволяє констатувати наявність згаданого емоційного стану. Іноді маркерами такого контексту є лексеми з виразно позитивною конотацією (*felix* «щасливий», *fortunatus* «вдалий», *faustus* «сприятливий», *bonus* «добрий», *opportunus* «вигідний» тощо), які входять до складу синтаксичних структур, що характеризуються підвищеною емоційністю (5 а-в).

5 а) SY. O vir optume! AE. O pater mi festivissime! (Ter. Ad. 983) «**Сір:** О, найкращий муже! **Есхін:** О, мій наймиліший батьку»

5 б) O populares, esqui' me hodie vivit fortunatior?//nemo hercle quisquam; nam in me plane di potestatem suam//omnem ostendere quoi tam subito tot congruerint commoda. (Ter. Eun. 1031-1033) «О, люди, чи сьогодні хтось живе щасливішим, ніж я? Клянусь Гераклом, ніхто, бо мені, на якого так раптово звалилось стільки вигоди, боги явно показали всю свою силу».

5 в) O faustum et felicem diem (Ter. Andr. 956) «О, вдалий і щасливий день!»

Якщо йдеться про драматичні твори, то додатковим джерелом інформації слугувала поведінка та жести персонажів (з огляду на використання у античному театрі масок міміка була недоступною для глядачів).

Виокремивши вербалізатори концепту «РАДІСТЬ», перейдемо визначення їх місця у структурі однойменної концептосфери у комедіях Теренція. Традиційно у її будові виокремлюють ядро, приядерну зону і ближню та дальню периферію. Ядро й приядерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [3, с. 61; 12, с. 35].

Отримані дані, дають підставу стверджувати, що ядро індивідуально-авторської концептосфери «РАДІСТЬ» у комедіях Теренція формують найчастотніші і стилістично нейтральні лексеми *gaudium, gaudere, laetitia, laetari, laetus*. Приядерна зона представлена іменником *voluptas*, прикметником *hilaris*, дієсловом *triumphare*, які, зберігаючи сему «радісний стан», відрізняються від ядерних лексем відтінками значень, ближня периферія репрезентована вигуками та метафорою, а дальня – відповідним контекстом і ситуаціями.

Підсумовуючи відзначимо, що основним засобом вербалізації емоційного концепту «РАДІСТЬ» у розглянутих комедіях є лексеми, які безпосередньо номінують згаданий емоційний стан, формуючи ядро (*gaudium, gaudere, laetitia,*

laetari, laetus) і приядерну зону (voluptas, hilaris, triumphare) однойменної концептосфери, тоді як її периферія репрезентована вигуками, метафорою і контекстом.

Обмежене коло творів, взятих для аналізу, не дозволяє екстраполювати його результати на весь корпус римської комедії, вивчення якого може становити перспективи дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдурашитова Ш.Б. Метафорическое представление концепта "радость" в крымскотатарском языке. *Культура народов Причерноморья*. 2006. № 91. С. 7-9.
2. Арсланбекова Н.Э. Концепт «радость» в языковом сознании британского и русского народов : историко-этимологический аспект. *Проблемы истории, филологии, культуры*. 2016. Вып. 2. С. 364–371
3. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. М.: Флинта, Наука, 2004. 496 с.
4. Баркаръ У. Я., Лисевич І. Б. Зміст і структура концептів радість/Freude та горе/Kummer у німецьких та українських народних казках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 43. Т 1. С. 135-138.
5. Дмитриева Ю. В. Эмоциональный концепт "радость" и его отражение лексико-фразеологическими средствами языка (на материале английского, немецкого и русского языков). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 6 (60). Ч. 1. С. 108-110.
6. Дорменєв В. Понятійний складник концепту «радість» у німецькій та англійській мовах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 5. С. 75-79.
7. Дріч Ю.С. Номінативне поле концепту ‘радість’/ ‘печаль’ в українській мові: етимолого-культурологічний аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 22-25
8. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. № 6. С. 47-76.
9. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб.: Питер, 2006. 464 с.
10. Колтуцкая И.А. Эмоциональные концепты «радость / зависть» в славянском мифологическом дискурсе и языковой картине мира. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2014. № 2 (8). С. 202-206.
11. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография. Волгоград: Перемена, 2001. 495 с.
12. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : Учебное пособие. – М. : Наука, 2007. 293 с.
13. De Vaan M. *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*. Leiden: Brill, 2008. XIII, 825 p.
14. Ekman P., Friesen W., Ellsworth P. *Emotion in the Human Face*. New York: Pergamon Press, 1972. 191 p.
15. Forcellini Ae. *Lexicon totius Latinitatis*. URL: <http://lexica.linguax.com/forc2.php> (дата звернення 20. 10. 2020).
16. Glare P. G. W. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1968. XXIII, 2126 p.
17. Kövecses Z. *The Conceptual Structure of Happiness. Happiness: Cognition, Experience,*

Language / ed. A. B. Pessi, M. Salmela, H. Tissari. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2008. P. 131-143.

18. Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstambildungen / hrsg. Helmut Rix, Martin Kümmel. 2-te Aufl. Wiesbaden: Reichert, 2001. 823 S.
19. Ostheeren K. Studien zum Begriff der "Freude" und seinen Ausdrucksmitteln in Altenglischen Texten. Berlin: Freie Universität Berlin, 1964. 288 S.
20. Plutchik R. The Psychology and Biology of Emotion. New York: Harper Collins College, 1994. 396 p.
21. Tissari H. Happiness and Joy in Corpus Contexts: A Cognitive Semantic Analysis. *Happiness: Cognition, Experience, Language* / ed. A. B. Pessi, M. Salmela, H. Tissari. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2008. P. 144-174.
22. Walde A., Hofmann J. B. **Lateinisches etymologisches Wörterbuch.** – Bd. 1: A – L. Heidelberg: Winter, 1938. XXXIV, 872 S.
23. Wierzbicka A. Emotions Across Language and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 349 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

Cic. Tusc. – Marcus Tullius Cicero Tusculanae disputationes

Gell. – Aulus Gellius Noctes Atticae

Ter. Ad. – Publius Terentius Afer Adelphoe

Ter. Andr. – Publius Terentius Afer Andria

Ter. Eun. – Publius Terentius Afer Eunuchus

Ter. Hec. – Publius Terentius Afer Hecyra

Ter. Heaut. – Publius Terentius Afer Heauton timorumenos

Ter. Phorm. – Publius Terentius Afer Phormio

УДК 378.147:811.161.2'243

Швець Г. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТОД АРТЕФАКТІВ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Стаття присвячена проблемі використання художнього тексту в навчанні української мови як іноземної. Досліджено метод артефактів (асоціацій, заповнення прогалін). Встановлено, що умовою використання методу артефактів є брак інформації в художньому тексті, що може бути викликано об'єктивними чинниками (автор не схарактеризував певні події, періоди, обставини тощо) і суб'єктивними (читачі не зрозуміли окремі фрагменти або не згодні з розвитком подій). Найчастіше джерелом методу артефактів слугують сюжетні розриви, минуле героїв або їхнє майбутнє, альтернативний розвиток сюжету, невисловлені думки героїв, їхні можливі діалоги або розмови з уявними персонажами. Метод артефактів спрямований на розвиток навичок підготовленого й непідготовленого монологічного та діалогічного мовлення. Переваги його використання полягають також в іншій площині – розвиток особистісно важливих рис, таких як креативність, критичне мислення, емпатія, здатність вислуховувати інших, упевненість у власних силах, здатність працювати в команді та автономно тощо. Систематичне використання методу артефактів (відповідно, написання текстів, їх презентація, колективне обговорення, обмін враженнями) сприяє створенню атмосфери співтворчості і формує в іноземних студентів комплексне відчуття української мови. У статті наведено приклади застосування методу артефактів